

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

ЄВДОКІМЕНКО Світлана Вікторівна - доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу аспірантури та докторантури Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»

ORCID: 0000-0003-2924-6621

ЄВДОКІМЕНКО Сергій Анатолійович - доктор юридичних наук, доцент кафедри кримінального права, кримінології, цивільного та господарського права Вищого навчального закладу «Національна академія управління»

ORCID: 0000-0003-4700-9777

DOI 10.32782/LAW.UA.2023.4.20

Розглянуті питання визначення зобов'язань у цивільному праві та досліджені умови виконання зобов'язань і види забезпечення виконання зобов'язань, які встановлені договором та законом. Визначено поняття збитків та неустойки (штрафу, пені). Проаналізовано законодавчі положення щодо особливостей виконання договірних зобов'язань під час дії воєнного стану. Визначено умови припинення дії цивільних договорів при форс-мажорних обставинах та у порівнянні з іншими положеннями ЦК України.

Ключові слова: зобов'язання, збитки, неустойка, штраф, пеня, кредитор, боржник, цивільні договори, форс-мажор.

Постановка проблеми

Відповідно до Цивільного кодексу України, зобов'язання виникають з підстав, встановлених статтею 11 цього Кодексу, тобто цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки. Серед підстав виникнення цивільних прав та обов'язків вказуються, серед іншого, договори та інші правочини; завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі; інші юридичні факти [1, ст.11].

Згідно зі статтею 509 Цивільного кодексу України, зобов'язанням є правовідношення, у якому одна сторона (боржник) зобов'язана

вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку [1, ст.509].

Зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. Виконання зобов'язань, реалізація, зміна та припинення певних прав у договірному зобов'язанні можуть бути зумовлені вчиненням або утриманням від вчинення однією із сторін у зобов'язанні певних дій чи настанням інших обставин, передбачених договором, у тому числі обставин, які повністю залежать від волі однієї із сторін [1, ст.526].

Наслідками порушення зобов'язань є застосування штрафних санкцій. Особливої уваги заслуговує питання застосування системи штрафних санкцій та пені в умовах дії воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання виконання зобов'язань при застосуванні умов цивільного права завжди було предметом дослідження українських вчених, серед яких: Н. Ю. Голубева,

Р. В. Гринько, В. О. Кучер, Г. Б. Яновицька, С. П. Рабінович, І. П. Апопій, В. М. Слома, О. С. Йоффе та інші вчені.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Актуальність цього дослідження полягає у необхідності чіткого окреслення умов настання штрафних санкцій та пені при виконанні зобов'язань встановлених згідно з цивільним правом. Війна, що розв'язана Російською Федерацією проти України, передбачає визначення особливостей виконання договірних зобов'язань з урахуванням воєнного стану.

Таким чином, метою дослідження особливостей виконання зобов'язань суб'єктами цивільного права в умовах воєнного стану є з'ясування умов дотримання заходів відповідальності при виконанні зобов'язань та зміни до деяких законодавчих актів.

Виклад основного матеріалу

З точки зору цивільного права визначення зобов'язань та заходів відповідальності за їх виконання передбачає використання Цивільного кодексу України від 19 червня 2003 року № 980-IV, із змінами (далі – ЦК України) [1].

Згідно зі статтею 14 ЦК України:

1. Цивільні обов'язки виконуються в межах, встановлених договором або актом цивільного законодавства.

2. Особа не може бути примушена до дій, вчинення яких не є обов'язковим для неї.

3. Виконання цивільних обов'язків забезпечується засобами заохочення та відповідальністю, які встановлені договором або актом цивільного законодавства.

4. Особа може бути звільнена від цивільного обов'язку або його виконання у випадках, встановлених договором або актами цивільного законодавства [1, ст.14].

Н. Ю. Голубєва розглядає цивільне зобов'язання як динамічне цивільне правовідношення, що опосередковує переміщення матеріальних і нематеріальних благ у цивільному обороті, у якому боржник зобов'язаний учинити на користь кредитора певну дію (дії) майнового або немайнового

характеру чи утриматися від певної дії (дій), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку (обов'язків), або обидві сторони щодо одна одної кредиторами (відносно прав) і боржниками (відносно обов'язків) [2, с. 7].

В. М. Слома зазначає, що зобов'язання належать до групи майнових відносин. Разом з тим, в окремих випадках вони можуть мати нееквівалентний характер. Це може мати місце тоді, коли зобов'язання спрямоване на задоволення немайнового інтересу уповноваженої особи при наданні освітніх або туристичних послуг [3, с.126].

Зобов'язання відрізняються від речових правовідносин за наступними критеріями. По-перше, за своєю юридичною природою речові правовідносини є абсолютними, оскільки у них чітко визначено лише уповноважену особу, а всі інші особи зобов'язані не порушувати права уповноваженої особи та не перешкоджати їй здійснювати свої права. Зобов'язальні правовідносини за юридичною природою є відносними, оскільки зобов'язання опосередковують перехід благ від одних осіб до інших, їх суб'єкти є чітко визначеними. По-друге, предметом речових правовідносин є конкретно визначені речі, а предметом зобов'язання є поведінка зобов'язаних осіб [3, с.126].

З цього виходить, що порушення зобов'язань повинно мати юридичні наслідки, тобто заходи відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди.

Відповідно до статті 22 ЦК України, особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування.

Збитками є:

1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);

2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

3. Збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі.

Якщо особа, яка порушила право, одержала у зв'язку з цим доходи, то розмір упущеної вигоди, що має відшкодуватися особі, право якої порушено, не може бути меншим від доходів, одержаних особою, яка порушила право.

4. На вимогу особи, якій завдано шкоди, та відповідно до обставин справи майнова шкода може бути відшкодована і в інший спосіб, зокрема, шкода, завдана майну, може відшкодуватися в натурі (передання речі того ж роду та тієї ж якості, полагодження пошкодженої речі тощо), якщо інше не встановлено законом [1, ст. 22].

Щодо забезпечення повноти виконання зобов'язань у рамках ЦК України, діють положення глави 49 ЦК України.

Серед видів забезпечення виконання зобов'язання, відповідно до статті 546 ЦК України, визначено, що виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком, правом довірчої власності. Договором або законом можуть бути встановлені інші види забезпечення виконання зобов'язання [1, ст. 22].

У рамках цієї статті розглядається такий вид забезпечення виконання зобов'язання, як неустойка.

Згідно зі статтею 549 ЦК України наводиться поняття неустойки, а саме:

1. Неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторі у разі порушення боржником зобов'язання.

2. Штрафом є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання.

3. Пенею є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання [1, ст. 549].

Серед підстав виникнення права на неустойку:

1. Право на неустойку виникає незалежно від наявності у кредитора збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання.

2. Проценти на неустойку не нараховуються.

3. Кредитор не має права на неустойку в разі, якщо боржник не відповідає за порушення зобов'язання (стаття 617 цього Кодексу) [1, ст. 550].

Відповідно до статті 617 ЦК України підстави звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання наступні:

1. Особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили.

Не вважається випадком, зокрема, недодержання своїх обов'язків контрагентом боржника, відсутність на ринку товарів, потрібних для виконання зобов'язання, відсутність у боржника необхідних коштів [1, ст. 617].

Ми згодні з Р. В. Гринько, що складовими процесу виконання зобов'язання є умови про суб'єктний склад правовідносин, порядок і способи виконання, строки і місце виконання [4, с. 38].

Так, згідно з Р. В. Гринько, більшість цивільно-правових договорів є строковими. У зв'язку з цим, зобов'язання підлягає виконанню у строк, встановлений у договорі (стаття 530 ЦК України). При цьому строк виконання зобов'язання може бути встановлено у договорі таким чином: 1) конкретною датою (днем); 2) періодом часу, протягом якого воно підлягає виконанню; 3) вказівкою на подію, яка неминуче має настати. Строк виконання зобов'язання для деяких договорів встановлено у законі. Наприклад, за договором довічного утримання (догляду) набувач забезпечує відчужувача утриманням та (або) доглядом лише протягом життя відчужувача (стаття 744 ЦК України). Відповідно до статті 267 ГК України, договір поставки може бути укладений на один рік, на строк більше одного року (довгостроковий договір) або на інший строк, визначений угодою сторін. При цьому, якщо сторонами передбачено поставку товарів окремими партіями, строком поставки продукції виробничо-технічного призначення є, як правило, квартал, а виробів народного споживання, як правило, – місяць [4, с. 40].

Завжди виконання договірних зобов'язань має здійснюватися в певному

місці. У підтримку загального принципу цивільного законодавства про свободу договору (пункт 3 статті 3 ЦК України) у статті 532 ЦК України встановлено, що сторони договору вільні у виборі місця виконання зобов'язання. Водночас для окремих випадків законодавець в імперативному порядку встановив місце виконання зобов'язання в актах цивільного законодавства. Наприклад, договір будівельного підряду має виконуватися за місцем знаходження будівельного майданчика, який замовник зобов'язаний надати підряднику (стаття 875 ЦК України) [4, с. 40].

Слід мати на увазі, що згідно з частиною 4 статті 532 ЦК України, якщо місце виконання зобов'язання не встановлено у договорі, за грошовим зобов'язанням, виконання провадиться – за місцем проживання кредитора, а якщо кредитором є юридична особа, – за її місцезнаходженням на момент виникнення зобов'язання. Якщо кредитор на момент виконання зобов'язання змінив місце проживання (місцезнаходження) і сповістив про це боржника, зобов'язання виконується за новим місцем проживання (місцезнаходженням) кредитора **з віднесенням на кредитора всіх витрат, пов'язаних із зміною місця виконання** [1, ч.4 ст. 532].

Щодо грошових зобов'язань, у рамках дії ЦК України, передбачено наступна черговість погашення вимог за грошовим зобов'язанням:

У разі недостатності суми проведеного платежу для виконання грошового зобов'язання у повному обсязі ця сума погашає вимоги кредитора у такій черговості, якщо інше не встановлено договором або законом:

1) у першу чергу відшкодовуються витрати кредитора, пов'язані з одержанням виконання;

2) у другу чергу сплачуються проценти і неустойка;

3) у третю чергу сплачується основна сума боргу [1, ч.1 ст. 534].

Р. В. Гринько, посилаючись на Т. В. Боднар, зазначає наступні особливості виконання грошових зобов'язань:

а) особливий предмет виконання, яким є гроші;

б) встановлена законодавством черговість погашення вимог у разі недостатності суми платежу;

в) встановлені законодавством проценти за користування чужими грошовими коштами як загальне правило;

г) щодо грошових зобов'язань не може мати місця неможливість виконання як підстава припинення зобов'язання;

г) особливе місце виконання грошового зобов'язання;

д) особливий спосіб виконання грошового зобов'язання у разі відсутності кредитора – шляхом внесення боргу в депозит нотаріуса [4, с.38; 5, с. 200].

Р. В. Гринько зазначає, що договірне зобов'язання припиняється шляхом його виконання, якщо його здійснено належним чином на засадах добросовісності, розумності та справедливості. У випадках порушення зобов'язання, коли не виконує або неналежним чином виконує боржник взятє на себе зобов'язання, кредитор має право захистити свої цивільні права та інтереси за допомогою способів захисту, закріплених у законі [4, с. 41].

При цьому, відповідно до статті 552 ЦК України:

1. Сплата (передання) неустойки не звільняє боржника від виконання свого обов'язку в натурі.

2. Сплата (передання) неустойки не позбавляє кредитора права на відшкодування збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання [1, ст. 552].

Згідно з п.19 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України, у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану строки, визначені статтями 257-259, 362, 559, 681, 728, 786, 1293 цього Кодексу, продовжуються на строк його дії [1, п.19 Прикінцевих та перехідних положень].

Тобто мова йде про статті щодо: загальної і спеціальної позовної давності та зміни їх тривалості; переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності; строків припинення поруки та виявлення недоліків і пред'явлення вимоги у зв'язку з недоліками проданого товару; позовної давності, що застосовується до вимог у зв'язку

з недоліками проданого товару; позовної давності до вимог про розірвання договору дарування; до вимог, які випливають із договору найму; на оскарження дій виконавця заповіту.

Відповідно до пункту 18 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України, у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит (позику) банком або іншим кредитором (позикодавцем), позичальник звільняється від відповідальності, визначеної статтею 625 цього Кодексу, а також від обов'язку сплати на користь кредитодавця (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення. Установити, що неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитором (позикодавцем) [1, п.18 Прикінцевих та перехідних положень].

Крім зазначених у пункті 18 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України змін, для вирішення питань щодо наслідків невиконання цивільно-правових зобов'язань з причин військової агресії Російської Федерації проти України, Законом України від 15 березня 2022 року № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» (далі – Закон № 2120-IX) [6] доповнено розділ IV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про споживче кредитування» пунктом 6¹.

Згідно з цим пунктом зазначено, що у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та в тридцятиденний строк після дня його припинення або скасування у разі прострочення споживачем виконання зобов'язань за договором про споживчий кредит споживач звільняється від відповідальності перед кредитором за таке прострочення. У разі допущення такого

прострочення споживач звільняється, зокрема, від обов'язку сплати кредитором неустойки (штрафу, пені) та інших платежів, сплата яких передбачена договором про споживчий кредит за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) споживачем зобов'язань за таким договором. Забороняється збільшення процентної ставки за користування кредитом з причин інших, ніж передбачені частинною четвертою статті 1056¹ Цивільного кодексу України, у разі невиконання зобов'язань за договором про споживчий кредит у період, зазначений у цьому пункті. Норми цього пункту поширюються, у тому числі, на кредити, визначені частиною другою статті 3 цього Закону [7, р. IV абз.1 п.6¹].

Установити, що неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена договором про споживчий кредит, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за таким договором, підлягають списанню кредитором [7, р. IV абз.2 п.6¹].

Законом № 2120-IX [6] також доповнено розділ VI «Прикінцеві положення» Закону України «Про іпотеку» пунктом 5².

Відповідно до цього пункту визначено, що в період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та в тридцятиденний строк після його припинення або скасування щодо нерухомого майна (нерухомості), що належить фізичним особам та перебуває в іпотеці за споживчими кредитами, зупиняється дія статті 37 (у частині реалізації права іпотекодержателя на набуття права власності на предмет іпотеки), статті 38 (у частині реалізації права іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки), статті 40 (у частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судові рішення про звернення стягнення на такі об'єкти), статей 41, 47 (у частині реалізації предмета іпотеки на електронних торгах) цього Закону [8, р. VI абз.1 п.5²].

Положення абзацу першого цього пункту не поширюються на нерухоме майно (нерухомість), оформлене в іпотеку з метою

забезпечення виконання зобов'язань за договорами, укладеними після дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», або за договорами, до яких після дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» за погодженням сторін вносилися зміни в частині продовження строків виконання зобов'язань та/або зменшення розміру процентів, штрафних санкцій [8, р. VI абз.2 п.5²].

Ми згодні з висновком М. Чередніченко, що із аналізу вищевказаних змін достатньо чітко врегульованні наслідки прострочення виконання зобов'язання за договорами позики. Тобто фактично позичальники звільняються від будь-якої відповідальності, у зв'язку з неможливістю виконати зобов'язання за договором позики в період воєнного стану [9].

Що стосується інших цивільно-правових договорів, то наслідки невиконання зобов'язання фактично такі ж, що і були до запровадження воєнного стану. Тобто, якщо сторона доведе, що порушила зобов'язання у зв'язку з непереборними обставинами (наприклад, у зв'язку з руйнуванням приміщень, неможливістю доставити товар на певну територію, знищенням майна і т.д.), вона буде звільнена від відповідальності. Якщо таких обставин сторона довести не зможе, то буде нести відповідальність на загальних засадах [9].

Т. Сторожук Т. та А. Рекун зазначають, що форс-мажор завжди повинен підтверджуватися сертифікатом Торгово-промислової палати України (далі – «ТПП») або регіональної торгово-промислової палати, який видається на запит суб'єкта господарювання окремо під кожен договір. Такий сертифікат видається за умови доведення наступних ключових фактів:

(а) настав момент виконання зобов'язання за договором;

(б) форс-мажорні обставини призвели до неможливості такого виконання у визначений договором строк [10, с. 3].

Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 року № 2024/ 02.0-7.1 на підставі статей 14, 14¹ Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 № 671/97-ВР, Статуту ТПП України, засвідчує форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили): військову агресію Російської Федерації проти України, що стало підставою введення воєнного стану з 24 лютого 2022 року, відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [11].

Т. Сторожук та А. Рекун зазначають, що підстави стверджувати, що напад Росії є форс-мажором для кожного договору по всій Україні відсутні, оскільки військові дії відбуваються не на всій території України, а воєнний стан (принаймні, досі) не передбачає значного обмеження прав і свобод [10, с. 3].

Також слід пам'ятати, що за першої можливості після настання форс-мажору, до отримання сертифіката ТПП, необхідно невідкладно звернутися до контрагента та повідомити про наявність обставин непереборної сили та тимчасову неможливість виконання зобов'язань [10, с. 4].

М. Чередніченко визначає, що відповідно до судової практики сертифікат не може засвідчувати форс-мажорні обставини на майбутнє. У разі якщо сертифікат про форс-мажорні обставини виданий щодо обставин, які на момент його видачі тривають та період дії яких встановити неможливо, заявник, після закінчення дії таких обставин, має право звернутися до ТПП України для засвідчення форс-мажорних обставин за подальший період саме з дня, наступного за датою видачі сертифікату до дня їх закінчення [9].

Питанням припинення договору присвячена глава 50 ЦК України. Серед інших умов припинення договору (крім випадків непереборної сили) є й такі, що мають високу ймовірність в обставинах воєнного стану. На наш погляд, до цих статей ЦК України належать:

1) Стаття 607. Припинення зобов'язання неможливістю його виконання (Зобов'язання припиняється неможливістю

його виконання у зв'язку з обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає).

2) Стаття 608. Припинення зобов'язання смертю фізичної особи (Зобов'язання припиняється смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов'язаним з його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою або смертю кредитора, якщо воно є нерозривно пов'язаним з особою кредитора).

3) Стаття 609. Припинення зобов'язання ліквідацією юридичної особи (Зобов'язання припиняється ліквідацією юридичної особи (боржника або кредитора), крім випадків, коли законом або іншими нормативно-правовими актами виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю). З нашої точки зору, за неможливості виконання зобов'язань при веденні воєнних дій за місцем реєстрації та фактичної роботи юридичної особи [1].

Крім зазначеного, можна привести й умови статті 652. Зміна або розірвання договору у зв'язку з істотною зміною обставин.

При цьому:

1. У разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, договір може бути змінений або розірваний за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання.

Зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах.

2. Якщо сторони не досягли згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, які істотно змінились, або щодо його розірвання, договір може бути розірваний, а з підстав, встановлених частиною четвертою цієї статті, – змінений за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони за наявності одночасно таких умов:

1) у момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане;

2) зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути

після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагалися;

3) виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору;

4) із суті договору або звичаїв ділового обороту не впливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона.

3. У разі розірвання договору внаслідок істотної зміни обставин суд, на вимогу будь-якої із сторін, визначає наслідки розірвання договору, виходячи з необхідності справедливого розподілу між сторонами витрат, понесених ними у зв'язку з виконанням цього договору.

4. Зміна договору у зв'язку з істотною зміною обставин допускається за рішенням суду у виняткових випадках, коли розірвання договору, суперечить суспільним інтересам або потягне для сторін шкоду, яка значно перевищує затрати, необхідні для виконання договору на умовах, змінених судом [1, ст. 652].

Висновок

У статті здійснено аналіз законодавчих положень щодо визначення поняття зобов'язання у цивільному праві та зв'язок між зобов'язанням і відповідальністю боржника та кредитора. Визначено поняття збитків.

Розглянуті види забезпечення цивільних зобов'язань, зокрема неустойка (штраф, пеня). Визначено умови, що вносяться до чинних договорів, зокрема, строки договорів та місцезнаходження кредитору, їх вплив на визначення видів забезпечення зобов'язань. Проаналізовані умови звільнення від відповідальності за порушення цивільних зобов'язань.

Визначено особливості змін виконання договорних зобов'язань в умовах цивільного права з урахуванням воєнного стану. Зокрема, по договорах позики та інших цивільних зобов'язань сторін. Проведено дослідження умов припинення зобов'язань при дії воєнного стану за обставинами форс-мажору та згідно з відповідними статтями ЦК України.

Література

1. Цивільний кодекс України від 19 червня 2003 року № 980-IV, ОВУ, 2003 р., № 30, ст.1527 (із змінами і доповненнями, внесеними законами України)/ <https://ips.ligazakon.net/document/T030435?an=843030>
2. Голубєва Н. Ю. Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Н. Ю. Голубєва. – Одеса, 2013. – 42 с. <https://core.ac.uk/download/pdf/50594755.pdf>
3. Слома В. М. Поняття зобов'язання у цивільному праві/ В. М. Слома, кандидат юридичних наук, доцент /Юридичний вісник 1 (38) 2016/с.123-128/<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/7833/1/Поняття%20зобовязання.pdf>
4. Гринько Р. В. Щодо питання про виконання цивільно-правового зобов'язання./ Гринько Руслан Віталійович, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького/Часопис цивілістики. Випуск 21/с. 37-42/<file:///D:/ОЦЕНКА/УЧЕБНИК%202021/СТАТЬЯ%20Цивільне%20право/ЩОДО%20ПИТАННЯ%20ПРО%20ВИКОНАННЯ%20ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО.pdf>
5. Боднар Т.В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві : монографія / Т.В. Боднар. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 272 с
6. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2120-IX/ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#top>
7. Закон України «Про споживче кредитування» від 15 листопада 2016 року № 1734-VIII (Відомості Верховної Ради України, 2017 р., № 1, ст. 2) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text>
8. Закон України «Про іпотеку» від 05.06.2003 № 898-IV(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 38, ст.313)/ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text>
9. Чередніченко М. Воєнний стан: чи змінились наслідки невиконання цивільно-правових зобов'язань./Максим Чередніченко, адвокат АО «КПД Консалтинг»/https://jurliga.ligazakon.net/analytics/210706_vonniy-stan-chi-zmnilis-nasltdki-nevikonannya-tsvilno-pravovikh-zobovuzan
- 10.Сторожук Т., Рекун А. Інформація Arzinger з Інтернету/ Тетяна Сторожук, старший юрист, адвокат Arzinger, Антон Рекун, юристArzinger/ https://biz.ligazakon.net/analytics/209873_vikonannya-dogovnikh-zobovuzan-ta-fors-mazhor
11. Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 року № 2024/ 02.0-7.1// Всім, кого це стосується

*Yevdokimenko Svitlana Viktorivna
Yevdokimenko Serhii Anatoliiovych*

**SPECIFIC FEATURES OF
PERFORMING CONTRACTUAL
OBLIGATIONS UNDER MARTIAL LAW**

The authors have considered the issues of determining obligations in civil law and have studied the terms for fulfilling obligations and the types of ensuring the performance of obligations established by the contract and law. The concept of damages and default charge (fine, penalty) has been defined. Legislative provisions on the specific features of performing contractual obligations under the martial law have been analyzed. The authors have determined the terms for terminating civil contracts in case of force majeure and in comparison with other provisions of the Civil Code of Ukraine.

Key words: obligations, damages, default charge, fine, penalty, creditor, debtor, civil contracts, force majeure.